

ma su pripadali, Ivanić je u književnim strujanjima uočio više nijansi od svog prethodnika i istakao upravo taj momenat; dok je kod Koraća akcenat na individualnom doprinosu svakog autora, kod Ivanića je pojedinac naglašenije u funkciji duha vremena, odnosno pravca u okviru koga stvara. Ovakav, moderniji, pristup omogućio je Ivaniću da svojoj knjizi da bitno drugačiju formu od one koju ima delo njegovog prethodnika.

Ivanićeva knjiga razlikuje se od Koraćeve i utoliko što njom nije obuhvaćeno književno stvaralaštvo sasvim istog prostora: u Koraćev *Pregled* uključeni su pisci sa čitavog područja Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a u Ivanićev autori sa jedne uže teritorije. Zbog toga je iz *Književnosti Srpske Krajine* izostavljena dubrovačka literatura. I dok je, s jedne strane, tematski sužena, s druge je *Književnost Srpske Krajine* obogaćena hronološki, budući da su se u Ivanićevoj optici našli novi, mladi stvaraoci, koji su se afirmisali

tek posle objavljivanja Koraćeveg dela, kao i oni starije generacije koji su se tek u poznijim godinama posvetili književnosti.

Delo Dušana Ivanića je značajan prilog srpskoj književnoj istoriji. Ali i mnogo više od toga. To je knjiga koja u našem vremenu ima dublji smisao. Ona potvrđuje i podseća nas da je Hrvatska vekovima bila prostor autentične kulture srpskog naroda - kulture koju nipošto ne smemo osuditi na *damnatio memoriae*.

Na kraju knjige nalazi se selektivna bibliografija (zbog ograničenog prostora koji je autor imao na raspolaganju), iako je pisanju sinteze prethodilo pažljivo proučavanje mnogo obimnije literature. Čitaoci koji žele još detaljnije da se obaveste o pojedinim autorima i književnim pokretima, dobili su zadovoljavajuću početnu smernicu.

Mr Sofija BOŽIĆ

Svetozar Borak, *Srbi katolici*, Novi Sad 1998, str. 180

Fenomen Srba rimokatoličke vere prilično je zapostavljena tema srpske istorije. Pre Drugog svetskog rata na ovu temu se ukratko osvrnuo samo Lujo Bakotić, a u prvim posleratnim decenijama knjigu o Srbima katolicima napisao je srpski istoričar iz dijaspore Lazo M. Kostić. U bivšoj Jugoslaviji, pak, to je bila jedna od stvari o kojima je, iz razloga očuvanja uspostavljenih nacionalnih simetrija, bilo bolje ćutati. I istoričari su, zaista, dugo - ćutali. Tek 1971, i to u osetljivom političkom trenutku, pojavio

se poznati tekst Jorja Tadića *Sablasi kruže Jugoslavijom*, ali potom je trebalo da prođe još dvadesetak godina do objavljivanja prvih ozbiljnijih radova koji se neposredno ili indirektno bave pitanjem Srba katolika. Ipak, rezultati istraživanja u ovoj oblasti su još uvek daleko od zadovoljavajućih. Upravo iz tog razloga knjiga Svetozara Boraka je dobrodošla. Iako Borak nije istoričar po vokaciji, to ne umanjuje vrednost njegovog dela: ono će, bar donekle, popuniti jednu prazninu u našoj, pa i hrvatskoj i svetskoj istorio-

grafiji. Sam autor je u uvodu napomenuo da njegova knjiga nije naučni, već publicistički rad, i da je napisan sa namerom da osveži pamćenje Srba, da ih podseti na one sunarodnike koje su prepustili istorijskom zaboravu. Njegov drugi pokretački motiv bio je u tome da osveži i pamćenje onih pripadnika hrvatskog naroda koji su nekada bili deo srpskog nacionalnog korpusa, u nadi da je moguće na taj način ublažiti neke vidove međunarodne i konfesionalne mržnje.

Prvom poglavlju svoje knjige Borak je dao naslov „Škakljivi' Srbi”. Reč je, naravno, o ljudima koji su sa punom sveću pripadali i Rimokatoličkoj crkvi i srpskom narodu, a koji su za nauku dugo bili prava tabu-tema. U ovom poglavlju Borak je, koristeći radove pomenutih i drugih istraživača, imenovao čitav niz rimokatolika koji su se osećali Srbima, odredio njihovo brojno stanje i teritorijalnu rasprostranjenost. Borak piše uglavnom o Srbima katolicima u Dalmaciji, gde su bili najbrojniji i najhomogeniji. Njihova „prestonica” na ovom prostoru bio je Dubrovnik. Prema istraživanjima Luja Bakotića, na koja se poziva Borak, u Dalmaciji je početkom 20. veka bilo 20-25.000 Srba rimokatoličke vere. Među njima je bio veliki broj intelektualaca - advokata, lekara, profesora, književnika, umetnika, sveštenika. Svojim stvaralaštvom oni su obeležili čitavu epohu, a mnogi od njih dali su izuzetan doprinos nauci i kulturi srpskog naroda uopšte. Njihova imena nalaze se u svim enciklopedijama i leksikonima, ali su, na žalost, kao što kaže Svetozar Borak, strogo cenzurisana: bez precizne odrednice o nacionalnoj pripadnosti, jedino dobro upućeni

mogu znati da je reč o Srbima. Pomenimo samo neke od ovih uglednih Srba: Medo Pucić, Matija Ban, Valtazar Bogišić, Ivan Đaja, Luko Zore, Josip Bersa, Niko Bartulović, Vlaho Bukovac, Marko Murat, Milan Rešetar, Henrik Barić, Antun Fabris, Marko Car, Lujo Bakotić. Među njima je bilo čak i - sveštenika: Ivan Stojanović, Jakov Grupković, Pero Franasović, Andro Murat i dr.

Srbi katolici u Dalmaciji bili su veoma dobro organizovani. Izdavali su veći broj listova i časopisa, osnivali različita društva i ustanove preko kojih su negovali svoj nacionalni identitet. Svetozar Borak je u drugom poglavlju svoje knjige - „Štampana riječ, društva i ustanove Srba katolika” - prikupio i prezentovao osnovne informacije o ovim institucijama. U Dubrovniku je, tako, u drugoj polovini 19. i na početku 20. veka, izlazilo sedam srpskih almanaha, kalendara, časopisa i listova: *Dubrovnik*, *Slovinac*, *Gušterica*, *Glas Dubrovački*, *Dubrovnik*, *Srđ* i *Srpska zora*. U Splitu je izlazio *Dražkov raboš*, a u Zadru su Srbi katolici stalno saradivali u *Srbsko-dalmatinskom magazinu* i *Zvezdi*, pa i u *Srpskom listu/glasu*. Osim toga, u Zadru su izdavali i svoj književni časopis *Vuk*. Najznačajnija ustanova Srba katolika bila je Matica srpska u Dubrovniku, koja je osnovana sa zadatkom da radi na prosvetivanju srpskog naroda objavljivanjem knjiga, časopisa i novina, putem stipendiranja mladih talentovanih Srba itd. U periodu od formiranja 1909. pa do 1914, izdala je 16 knjiga. Osim Matice srpske, u gradu pod Srđem je delovalo još jedno značajno, privredno i prosvetno društvo - *Srpska zora*, kao i druge srpske insti-

tucije: Dubrovačko radničko društvo, Srpska dubrovačka štamparija, srpsko pevačko društvo „Sloga”, Zadruga Srpinja Dubrovkinja, Dubrovačka građanska muzika, Gimnastičko-sokolsko društvo „Dušan Silni”, Srpska dubrovačka akademska omladina. Slične institucije postojale su i u drugim mestima: srpsko muzičko društvo „Zahumlje” i Kolo srpskih sestara u Cavtatu, političko društvo „Srpsko bratstvo” u Splitu, srpsko pevačko društvo „Jedinstvo”, Srpski tamburaški zbor, Srpska muzika i Srpska garda u Kotoru (koji se u to vreme nalazio u okviru austrijske pokrajine Dalmacije), kao i brojne čitaonice, štedionice i druge ustanove u raznim mestima Dalmacije.

Srbi katolici bili su populacija visoke osetljivosti, sa izgrađenom samosvešću i željom da očuvaju identitet i afirmišu vlastitu nacionalnu posebnost. Reagovali su na sve što je predstavljalo opasnost po njihov nacionalni opstanak. Tradicionalno „slovinski” orijentisani, Srbi katolici su se suprotstavili ujedinjavanju Dalmacije sa Banskom Hrvatskom, onog trenutka kada je počela da se širi ideja hrvatskog državnog prava i hrvatskog „političkog” naroda, prema kojoj su svi stanovnici tzv. Trojedne kraljevine Hrvati, bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Zbog iskazivanja srpskih nacionalnih osećanja, pojedinci su bili izloženi žestokim napadima. Na meti hrvatskih klerikalnih krugova naročito su bili rimokatolički sveštenici srpske nacionalnosti. U trećem poglavlju svoje knjige - „Između katoličkih Hrvata i pravoslavnih Srba” - Svetozar Borak pominje slučaj dum Ivana Stojanovića, koji je zbog svoje srpske nacionalne pripadnosti bio optu-

žen od strane Kapitola dubrovačke Crkve. Borak piše i o srpsko-hrvatskom sukobu u Dubrovniku prilikom otkrivanja spomenika Ivanu Gunduliću 1893. godine, kada su hrvatski pravaši pokušali da ovoj svečanosti daju hrvatski pravac, iako su je organizovali uglavnom samo Srbi, katolici i pravoslavni. Borak je u ovom poglavlju naveo i neke od brojnih pokazatelja srpskog karaktera Dubrovnik i njegove okoline kao i one elemente koji ukazuju na prisustvo srpskog etničkog supstrata u Makarskom primorju i Sinjskoj i Kninskoj krajini. Istorija, tradicija, jezički kontinuitet, jaki folklorni koreni - sve su to bili činioci povezivanja Srba katolika sa drugim delovima srpskog naroda, a komponenta kojom su se bitno razlikovali bila je jedino - vera.

Pod uticajem Rimokatoličke crkve, koja je koristila hrvatsko ime kao oblik svog misionarskog nastupanja na Balkanu, Srbi koji su prelazili u rimokatoličku veru postepeno su menjali i svoj nacionalni identitet: pošto su pojmovi Hrvat i rimokatolik poistovećivani, uz rimokatolicizam Srbi su, u narednoj instanci, prihvatili i - hrvatsko nacionalno opredeljenje. Napuštajući srpski nacionalni korpus oni su uvećavali hrvatski. U funkciji širenja rimokatoličke vere među pravoslavnim "šizmaticima" na Balkanu bilo je i proglašavanje štokavskog narečja za hrvatski književni jezik, što je doprinelo ujedinjavanju štokavaca rimokatolika pod hrvatskim imenom u monolitnom književnom jeziku. U poglavlju „Obijanje srpskog imena” Borak je naveo niz primera iz starije književnosti koji pokazuju da nema nikakvih osnova da se jezik rimokatolika štokavaca smatra hrvat-

skim. Kao najkarakterističniji model za prikazivanje procesa pohrvaćivanja štokavskog govora on je uzeo Dubrovnik, budući da raspoloživi izvori izričito potvrđuju da su stanovnici ovog grada svoj jezik u međusobnoj komunikaciji nazivali srpskim. On razmatra teme i motive kojima su se bavili dubrovački spisatelji (Ivan Gundulić, Junije Palmović, Mavro Vetranović, Mavro Orbini, Antun Sasin, Džore Držić i dr.), a koji ništa ne govore u prilog njihovom pripadanju hrvatskom etnosu ili hrvatskoj kulturi. Borak, zatim, niže primere o planskom i sistematskom pohrvaćivanju svih znakova srpstva u Dubrovniku, što su činili, na primer, Marsel Kušar, Armin Pavić, Vjekoslav Klaić. Falsifikujući i prećutkujući činjenice oni su u „slovenskoj Atini” širili hrvatsku nacionalnu ideju. Političkim radom bavila se i Matica hrvatska, koja je, bez ikakvog ustručavanja, srpske narodne pesme objavljivala pod hrvatskim imenom, gradeći na taj način hrvatski kulturni identitet uz pomoć srpske književne baštine.

Kao svojevrsnog falsifikatora Borak identifikuje, u poglavlju „Rački pohrvaćuje Ruđera Boškovića” i poznatog hrvatskog historičara Franju Račkog, koji je, služeći se svesnim lukavstvom, svrstao velikog dubrovačkog naučnika svetuskog glasa Ruđera Boškovića - Srbina po ocu a Italijana po majci - u korpus hrvatskog naroda.

U šestom poglavlju knjige, pod naslovom „Srpsko-hrvatski Vojnovići”, Svezozar Borak analizira slučaj braće Luja i Iva Vojnovića, rimokatolika, istaknutih književnika, naučnika i političara, potomaka srpskog plemstva iz vremena Ne-

manjića (kneževa užičkih): njihov otac, Kosta Vojnović, bio je Hrvat, Ivo se izjašnjavao ponekad kao Hrvat, ponekad kao Srbin, a povremeno i kao Jugosloven, dok se Lujo osećao Srbinom. Slučaj Vojnovića je upečatljiva paradigma denacionalizovanja Srba, ali, istovremeno i primer otpora odnarođavanju.

O procesu denacionalizovanja Srba Borak podrobnije piše u poslednjem poglavlju svoje knjige - „Kripto-Srbi”. Čitavim nizom primera ilustruje prozelitizam Rimokatoličke crkve, koji je trajao vekovima i koji je sproveden vrlo osmišljeno, planski, u etapama da bi rezultovao, između ostalog, stvaranjem populacije koja sada čini deo hrvatskog nacionalnog korpusa, a koja je srpskog etničkog porekla. Takve Srbe, koji su svoj identitet utopili u hrvatski, Borak označava terminom Kripto-Srbi. Među njima su i pojedinci koji spadaju u „velikane” hrvatske istorije, kao na primer Ante Starčević i Mile Budak. Karakterističan je i primer porodice Tripalo iz Sinja koja je do Prvog svetskog rata negovala srpski identitet, između dva svetska rata jugoslovenski, da bi se Miko Tripalo iz partizanskog pokreta vratio kao Hrvat. Poznati pevači, naši savremenici, Mišo Kovač i Arsen Dedić, kao i košarkaš Aleksandar Petrović, danas su takođe Hrvati koji su se odrekli srpske komponente svog identiteta.

I sam rodnom iz Dalmacije, Borak je u pisanje ove knjige uneo mnogo emocija. Uvodni i zaključni deo deluju oporo, sumorno pa i preoštro. Različiti od Hrvata, ali ne ni sasvim Srbi (bar ne prema standardima koji identifikuju Srbe i pravoslavlje), u međuprostoru između jednih

i drugih, Srbi katolici bili su, uistinu, u mnogo čemu u specifičnom i nezavidnom položaju. Ipak, Borak zaboravlja da kaže da su i sami Srbi u Hrvatskoj, ne samo rimokatolici već i pravoslavni, mnogo toga propustili da učine da bi sačuvali vlastito biće od nestajanja.

S obzirom na to da Borak nije imao naučne ambicije, njegova knjiga u istoriografskom smislu ne donosi zaista ništa novo, ali ako posluži kao inspiracija i podsticaj za ozbiljna istraživanja njen autor će imati velikih razloga za zadovo-

ljstvo. Borakovo delo biće od koristi svakom ko počinje da se bavi fenomenom Srba katolika, budući da na jednom mestu objedinjava sva postojeća znanja o ovoj temi. Pošto ih je prezentovao jasno i sažeto, u maniru iskusnog pisca i na način koji mogu da razumeju i neupućeni, a imajući u vidu intrigantnost problema, ne sumnjamo da će knjigu o Srbima katolicima sa zadovoljstvom čitati ne samo istoričari od zanata već i šira publika.

Mr Sofija BOŽIĆ

Dimitrije Đorđević, *Ožiljci i opomene III*, Srpska književna zadruga, Beograd 2000, str. 318

Ne tako davno (1996) beogradski istoričari, profesori Đorđe Stanković i Ljubodrag Dimić, pozabavili su se temom *Istoriografija pod nadzorom* ili iskušenjima pisanja istorije Jugoslavije, države kojoj su i sami pripadali. Godinu dana kasnije naučna i šira javnost dobila je priliku da se na pregledan - enciklopedijski način upozna sa razvojem naučnih ustanova, izdavanjem stručne periodike i doprinosom mnogih pojedinaca na polju srpske i jugoslovenske historiografije (*Enciklopedija srpske historiografije*, priredili S. Ćirković i R. Mihaljčić, Beograd 1997).

Nasuprot njihovoj hladnoj faktografiji o iskušenjima struke i sudovima o delovanju istaknutih pojedinaca, u knjizi memoara akademika Dimitrija Đorđevića *Ožiljci i opomene III* tom (SKZ, Beograd 2000) dobili smo još jedan prilog na temu, ali pisan iz ugla sudionika i svedoka, neretko i veoma sentimentalna. Dakle, posle profesora Branka Petranovića

(*Istoričar i savremena epoha*, Valjevo, 1994) koji više nije među nama, ovo je još jedno nezaobilazno lično svedočenje o srpskoj historiografiji i ljudima koji su je stvarali.

Sećanja i ožiljci iz mladosti teško blede, ali u slučaju ove knjige ona su osvežena dnevničkim beleškama, brižljivo čuvanim, zapisima sa konferencija i drugim arhivalijama.

Kao „bivši”, kao zatvorenik iz Mitrovice i Zabele, izbačen sa svih fakulteta, potom gotovo ilegalan, odličan student istorije na Filozofskom fakultetu, imao je sve samo ne izvesnu perspektivu. Do posla je bilo teško stići. U senci Predićevog portreta Mihaila Gavrilovića, osnivača i prvog upravnika (1900-1910) Arhiva Srbije, piščevog teče, Dimitrije dobija prvo nameštenje kao pomoćni saradnik na dva meseca. Tako je počelo, da bi se, potom, preko Arhiva SANU, Istorijskog i Balkanološkog instituta i